

*СТАНОВЛЕННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА:
КОРИСНІ УРОКИ З ДОСВІДУ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ*

Анотація

В статті аналізується підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в країнах із ринковою економікою. Автор наголошує на причинах та напрямках підтримки малого та середнього підприємництва в контексті виконання ним важливих функцій успішного розвитку економіки будь-якої держави.

Annotation

The article examines support of small and medium-sized enterprises development in countries with developed market economies. The causes and directions of support for small and medium-sized business in the context of his important functions in the successful development of the country's economy are also explored in the article.

Вступ. Підприємництво – складний соціально-економічний процес за структурою і цілями, які визначаються під впливом особистих інтересів підприємців та зовнішніх факторів. При цьому особисті інтереси змінюються, як правило, залежно від досягнутих економічних результатів. Безперечним є той факт, що соціально-економічне значення підприємництва не потребує додаткових доказів. Про це свідчить внесок малого і середнього бізнесу в досягнення сучасного стану економічного розвитку в багатьох індустріально розвинутих країнах. Цьому передувала тривала робота із формування в населення мотивації та поваги до підприємництва. На державному та регіональному рівнях стимулювалось збільшення кількості малих підприємств, координувалась зміна їх структури і територіальне розташування із врахуванням соціально-економічної ситуації в країні чи регіоні.

Досвід управління малим та середнім бізнесом, накопичений у країнах Західної Європи, в національному та міждержавному масштабах ще слабо використовується Україною. Проте саме мале і середнє підприємництво створює основу ринкової економіки.

У Західній Європі малий та середній бізнес займає важливе місце в економіці і забезпечує соціальний спокій, оскільки надає людям можливість самостійно вирішувати проблеми матеріального забезпечення, самостверджуватись та ефективно використовувати свою власність. Такий підхід має особливе значення для України через те, що більшість населення нашої держави звикла працювати за наймом в стабільних умовах на великих державних підприємствах. Інша частина населення, менша за кількістю, активно адаптується до ринкових відносин, здатна побудувати основу для української ринкової економіки, вирішити велику кількість загальнодержавних і регіональних соціально-економічних

завдань, обумовлених трансформаційним етапом розвитку економіки. Для реалізації такого складного завдання необхідна всебічна підтримка як держави, так і самих підприємств, а також впровадження в життя ефективних засобів підтримки малого і середнього бізнесу розвинутих країн, набутих в процесі реалізації масштабних економічних та соціальних реформ.

З початком ринкової трансформації економіки України вчені почали активно займатись дослідженням теорії підприємництва, зокрема аналізом питань функціонування малого і середнього підприємництва, ролі державного регулювання у формуванні ефективного середовища їх господарювання. Серед них – З. Варналій, П. Єщенко, Т. Ковальчук, Б. Кваснюк, Ю. Пахомов, М. Лапуста, А. Чухно та ін. Проте потребує подальшої розробки проблема можливої імплементації досягнень зарубіжного досвіду в середовищі українського підприємництва.

Мета статті. З огляду на зазначене мета цієї статті полягає в аналізі накопиченого країнами Європейського Союзу досвіду стимулювання малого і середнього підприємництва до ефективного розвитку з позиції можливості його використання в українських реаліях трансформаційних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Малі та середні підприємства в Європі посідають передові позиції в таких галузях, як гуртова та роздрібна торгівля, харчова промисловість, будівництво, ділові послуги, готельний, ресторанний і туристичний бізнес, забезпечуючи роботою дві третини від загальної кількості працівників та більше половини сукупного ВВП. Майже половина європейських малих і середніх підприємств можуть вважатись інноваційними, оскільки самостійно або в партнерстві виконують науково-дослідні роботи, пропонують на ринку нові продукти й технології, здійснюють комерціалізацію уже наявних продуктів і технологій. За результатами окремих досліджень, малий та середній бізнес у Західній Європі навіть ефективніший щодо виконання науково-дослідних робіт та створення інноваційних продуктів, ніж великі підприємства. Понад 25 % усіх європейських малих та середніх підприємств, що працюють у виробничій сфері, посідають досить високі конкурентні позиції на світовому ринку [1].

Урядові структури країн Європейського Союзу визнають значення цього сектору економіки у загальному економічному розвитку держави і тому проводять активну та зважену політику в галузі регулювання й підтримки малого та середнього підприємництва, яка враховує галузеві та регіональні особливості їх розвитку. А вражаючі темпи розвитку малого і середнього підприємництва у країнах колишнього соцтабору, а тепер – членах ЄС (Чехії, Польщі, Угорщині) та успішні результати впровадження різноманітних заходів підтримки є тим реальним досвідом, який необхідно перейняти Україні, звичайно, із

внесенням певних коректив, що впливають із особливостей вітчизняного бізнесу та економіки загалом. Проте можна застосувати загальну стратегію розвитку та методи вирішення типових проблем і завдань.

Проблематика досліджень розвитку малих і середніх підприємств у країнах Європи включає в себе дві позиції: по-перше, теорію організації й ефективності масштабів виробництва, і по-друге, теорію корисності і раціональної поведінки індивіда на ринку праці. За результатами досліджень у рамках першої названої теорії формуються напрями державної політики підтримки розвитку малого та середнього підприємництва [2]. З таким підходом до досліджень розвитку малого і середнього підприємництва варто погодитись, оскільки проблемою форм і методів впливу держави на розвиток підприємництва є наступне: одні й ті самі важелі впливу можуть забезпечувати різні результати не лише у різних країнах, а й в одній країні на різних етапах її розвитку. Саме тому до використання зарубіжного досвіду потрібно підходити зважено.

Національна політика у країнах Європейського Союзу має на меті створення якнайкращих умов для започаткування й розвитку підприємницької діяльності.

Головними напрямками державної політики підтримки малого і середнього підприємництва у ЄС є усунення бюрократичних перешкод на шляху створення та функціонування, надання прямої фінансової підтримки, полегшення доступу до джерел фінансування, зменшення податкового тягаря, підвищення інноваційного потенціалу, сприяння активному використанню електронної торгівлі.

Країни Європейського Союзу почали застосовувати заходи щодо усунення адміністративних бар'єрів для створення та функціонування малих і середніх підприємств ще на початку 1990-х років. Вони були спрямовані здебільшого на усунення перешкод, що виникали під час реєстрації малих підприємств, їх ліквідації, ліцензування діяльності та сертифікації продукції. Значним був тиск адміністративних бар'єрів на малі підприємства, про що, зокрема, свідчать такі дані: адміністративний тягар в розрахунку на одного працівника підприємства з кількістю працюючих 1-9 осіб становив у середньому 3500 євро, тоді як для підприємств зі штатом 100 осіб – 600 євро [3].

Визнаючи той факт, що процес започаткування нових підприємницьких структур має бути спрощеним, майже кожна країна Європейського Союзу наприкінці 1990-х років ініціювала проекти з вивчення можливостей та пропозицій щодо спрощення процедур започаткування нового бізнесу, в рамках яких здійснювались наступні заходи: збір інформації та дослідження розміру й галузей присутності адміністративних бар'єрів; інформаційно-консультативна підтримка малих і середніх підприємств щодо законодавчих вимог до них; удосконалення і спрощення форм звітності; спрощення окремих процедур,

скорочення частоти їх використання і кількості організацій, що вимагають надання інформації; надання пільг малим і середнім підприємствам, що найбільше потерпають від адміністративних бар'єрів; удосконалення нормативно-правової бази; вивчення нового законодавства з метою усунення адміністративних бар'єрів.

Інші заходи щодо усунення адміністративних бар'єрів розвитку малого і середнього підприємництва здійснюються як на наддержавному, так і на національному рівнях. Зокрема, на рівні Європейського Союзу вони передбачають:

1. Спрощене законодавство для внутрішнього ринку (SLIM – Simplified Law of Internal Markets). Реалізація цієї програми полягає в тому, що невелика група офіційних представників країн-членів ЄС і користувачів законодавства готують конкретні пропозиції щодо спрощення законодавства у тому чи іншому конкретному секторі.

2. Програма оцінки наслідків для бізнесу. Призначена для підвищення поінформованості з проблем бізнесу ще до прийняття пропозицій щодо вдосконалення законодавства.

3. Заходи прямої підтримки. Сюди належить створення Євро-Інфо центрів, які, перебуваючи в безпосередній близькості до малих і середніх підприємств, надають їм роз'яснення вимог законодавства Європейського Союзу щодо сфери їх діяльності, спрощення форм і звітних вимог; організують конференції для обговорення питань започаткування бізнесу.

4. Координація політики країн-членів. Відбувається посередництвом реалізації «Програми узгоджених дій». В Євросоюзі створено Спеціальну робочу групу з питань спрощення умов діяльності підприємств, яка складається із представників підприємців, чиновників і експертів-науковців. Головним їх завданням є оцінка якості законодавства і формулювання рекомендацій для подальших конкретних дій. При цьому деякі з рекомендацій містять такі заходи, які, в принципі, є дуже актуальними і для розвитку вітчизняного малого та середнього бізнесу, а саме: полегшення процедур реєстрації нових підприємств, отримання ними ліцензій та різного роду дозволів на ведення діяльності, зменшення тиску з боку податкових органів, спрощення статистичних процедур і вимог у перші роки існування малого підприємства.

Вживаються також заходи для усунення адміністративних бар'єрів і на національних рівнях окремих країн-членів Європейського Союзу, найпоширенішими з яких можна назвати наступні:

1. Оцінка регульовального впливу. Вона полягає у визначенні впливу певного прийнятого нормативного акту на діяльність окремого підприємства стосовно витрат, вигод і ризику. Так, наприклад, у Великій Британії контрольний перелік питань оцінки

регулювального впливу законопроекту включає в себе: наслідки для бізнесу, вплив на навколишнє середовище, ступінь виконання вимог законодавства.

2. Заходи інституціонального характеру включають в себе створення різноманітних груп та органів для виконання ними функцій з усунення адміністративних бар'єрів. Це формування консультативних комітетів, покладення частини відповідальності на міністерства та відомства, що пропонують нові законопроекти, створення спеціальних комісій з усунення адміністративних бар'єрів.

3. Інші ініціативи (проекти в галузі інформаційних технологій, метою яких є спрощення, скорочення і пришвидшення інформаційного обміну, проекти співпраці між державними, муніципальними органами влади та представниками підприємців).

Державна допомога малому та середньому бізнесу у створенні мережі організацій і баз, які надають їм інформацію та різноманітні поради, є особливою формою підтримки підприємництва. Так, скажімо, центри Фонду розвитку підприємництва в Польщі забезпечують доступ до бази даних, що містить інформацію про потенційні джерела фінансування (іноземні кредитні лінії, лізингові фірми та венчурний капітал). Директори центрів працюють з польськими та іноземними установами, а останні, в свою чергу, пропонують програми допомоги для малих підприємств у галузі практичного і теоретичного навчання, пошуку джерел фінансування для реалізації проектів. Таким чином, технічні послуги Фонду для малих підприємств охоплюють такі види допомоги: консультації в центрі, на фірмі, телефоном та факсом; програми навчання, семінарів і курсів; співпраця у розробці документів, необхідних для розширення діяльності (бізнес-плани, кредитні пропозиції, інвестиції); спрощення доступу до економічної інформації (іноземні кредитні лінії); перевірка діяльності фірми (виявлення сильних та слабких сторін).

Крім заходів для усунення бюрократичних перешкод на шляху створення та розвитку малого і середнього бізнесу, реалізуються також інші, зокрема для вирішення фінансових проблем. Серед них – надання прямої фінансової підтримки малому і середньому підприємству. Цей напрям покликаний усунути найважливішу перешкоду для створення нового підприємства – нестачу фінансових коштів. При цьому виділяють чотири основні категорії фінансової допомоги, а саме: мінімальну допомогу до 50 тис. євро на одну статтю витрат; збільшену допомогу (не більше 7,5% загальної суми інвестиційних витрат, або 3 тис. євро на одне новостворене робоче місце, або 200 тис. євро залежно від ситуації), рішення про надання якої має бути затверджене Комісією ЄС; інвестиційну допомогу, обсяг якої залежить від регіону розташування підприємства; цільову фінансову допомогу на отримання консультативних послуг в обсязі до 50% від вартості сукупних витрат відповідного типу.

В галузі фінансової підтримки показовим є приклад Чехії, де надається можливість використання для підприємництва кількох видів державних субсидій. Передусім, це прямі дотації та безвідсоткові позики, а також позики від комерційних банків та податкові пільги. Фінансова допомога у формі податкових пільг дуже обмежена і надається лише спеціалізованим галузям виробництва, наприклад таким, які використовують нетрадиційні ресурси енергії.

Деякі програми оцінки державної політики підтримки малого і середнього бізнесу у Великій Британії довели, що усунення бюрократичних перепон є більш ефективним засобом підвищення підприємницької активності, ніж надання прямої фінансової допомоги суб'єктам підприємства. Цей факт доводять і соціологічні опитування в Росії. Вони засвідчують, що більшість підприємців не покладають надій на державну допомогу і вважають, що владні структури заважають їм ефективно працювати [4].

При фінансуванні діяльності малого бізнесу важливим є вирішення питання доступу малих підприємств до джерел інвестування. З метою збільшення і розширення можливостей використання різних джерел залучення додаткового капіталу малими і середніми підприємствами уряди країн-членів Європейського Союзу здійснюють стимулювання розвитку вторинного ринку цінних паперів, зменшення ставок оподаткування дивідендів та інших доходів від інвестування в малий та середній бізнес, надання гарантій для отримання кредитів, стимулювання мереж так званих «ангелів бізнесу», метою функціонування яких є пошук інвесторів для невеликих компаній, виконання ролі венчурних капіталістів, тобто фінансування малих, дуже ризикованих підприємств з метою стимулювання процесу створення інновацій.

Серед напрямів фінансової підтримки розвитку малого і середнього бізнесу в Європі також можна виділити зокрема такі, як:

1. Зменшення податкового тягаря. Майже всі країни ЄС запровадили різні програми полегшення податкового навантаження для малих і середніх підприємств, які полягають у спрощенні пов'язаних з оподаткуванням процедур та бухгалтерської звітності, у зменшенні ставок деяких податків.

2. Збільшення інноваційного потенціалу малих і середніх підприємств, що є одним із пріоритетів економічної політики Євросоюзу.

3. Сприяння активному використанню електронної торгівлі [5].

Отже, країни Європейського Союзу і його наддержавні структури здійснюють активне регулювання діяльності малих та середніх підприємств та впроваджують у життя практику широкого сприяння їх розвитку з боку урядових структур. Головною тенденцією є активніше використання нефінансових методів підтримки, тому основна увага приділяється усуненню

адміністративних перешкод на шляху створення і функціонування малого та середнього бізнесу.

Держави Євросоюзу, в переважній більшості, є економіками розвинутого ринку, хоча країни Центрально-Східної Європи, до вступу в ЄС, пройшли етап трансформації і вирішували проблеми, характерні для перехідних економік. Серед них чи не найважливішою була проблема створення ефективної, раціональної та гармонійної державної політики стимулювання розвитку малих і середніх підприємств.

Тут варто зазначити, що в теорії та практиці існує два основні підходи щодо державної підтримки малого бізнесу в умовах перехідної економіки:

1. Російський професор економіки А. Блінов [6] вважає, що на ранніх стадіях формування ринку малий бізнес потребує серйозної підтримки як з боку державних органів, так і від громадських об'єднань підприємців. Зусилля, на його думку, при цьому треба направляти не на адміністративно-директивне регулювання цієї сфери економічної діяльності, а на створення системи підтримки. Пізніше, коли ринок сформується, елементи державного протекціонізму щодо малого бізнесу послаблюються.

2. Сутність другого підходу полягає в тому, що малий бізнес розвивається завдяки власним можливостям, а державна підтримка якщо й застосовується, то тільки в пріоритетних сферах, які встановлюються урядом та ґрунтуються на економічній доцільності.

Можна стверджувати, що обидва підходи є ефективними та життєздатними – все залежить від того, на якій стадії розвитку малого і середнього підприємництва в державі їх застосовуватимуть. В перехідній економіці, де нормальні ринкові відносини практично відсутні, а дія саморегуляторів попиту і пропозиції не спрацьовує в повному обсязі, – регулююча роль держави в економіці на першому етапі повинна бути вирішальною.

Висновки. Досліджені засоби стимулювання малого і середнього бізнесу в країнах ЄС дають змогу стверджувати про ефективність активної протекціоністської державної політики щодо підприємництва. В умовах трансформаційного періоду в постсоціалістичних країнах стимулювання діяльності малих і середніх підприємств, а також їх захист відрізняється як за масштабами, так і за формами. В розвинутих країнах ринкової економіки завданням уряду є створення рівних умов конкуренції для малих підприємств та великих компаній. В умовах переходу до ринку це завдання суттєво змінюється.

Перш за все необхідно розвивати інфраструктуру малого та середнього підприємництва, оскільки саме вона полегшує створення сприятливих умов для його функціонування.

По-друге, необхідна безпосередня підтримка самих підприємств, особливо на початковому етапі, стимулювання росту їх власного капіталу.

По-третє, важливим напрямом державної політики є відбір найбільш успішних суб'єктів господарювання, підтримка і стимулювання тих із них, які функціонують в пріоритетних сферах і галузях економіки.

Нарешті, значна увага у сприянні розвитку малого і середнього підприємництва повинна приділятися заходам, які можна поділити на дві групи: 1) організаційні – усунення адміністративних бар'єрів при створенні та функціонуванні підприємства, надання фінансової допомоги у вигляді більш доступних кредитів, державних субсидій, податкових пільг, удосконалення інформаційного забезпечення підприємців та 2) соціально-психологічні – заходи, спрямовані на покращення іміджу підприємців у суспільстві, інформування про благодійні програми, започатковані підприємцями тощо.

Література

1. SMEs in focus: main results from the 2002 observatory of European SMEs / [prep. by Jaqueline Snijders and Rob van der Horst]. – Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003. – 15 p.
2. Дрига А. С. Підтримка малого підприємництва: економічна та соціальна доцільність // Вісник КНЕУ. – 2007. – №4. – С. 5-12.
3. Боргер Й. Борьба с административными барьерами на пути развития предпринимательства. Практика стран ЕС (программный документ) [Электронный ресурс]. – М.: Национальный институт системных исследований проблем предпринимательства, 2002. – 44 с. – Режим доступа до журн. : <http://www.nisse.ru/analitics.html?id=bsabnprp>
4. Муравьев А. И., Игнатъев А. М., Крутик А. Б. Малый бизнес: экономика, организация, финансы. – С-Пб.: Изд. Дом "Бизнес пресса", 1999. – 608 с.
5. Галан Н. І. Державна підтримка малих та середніх підприємств в Європейському Союзі // Фінанси України. – 2005. – №5. – С. 147-154.
6. Блинов А. Государственная политика поддержки малого предпринимательства // Проблемы теории и практики управления. – 1996. – №2. – С. 96-101.